

A nyelvész Brassai élő öröksége. Az 1997. május 22–23-i emlékülés előadásai Péntek János szerkesztésében. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 2005. 133 l. Erdélyi Tudományos Füzetek 256.

A polihisztor Brassai Sámuel egyes tudományágak fejlődésében játszott szerepéről sokan és sokat írtak, rendszerint nem szakemberek, többnyire összefoglaló munkákban. Brassai halála után, a XX. század első évtizedeiben még nem volt elég perspektíva annak felmérésére, hogy mi is igazán maradandó – szaktudományonként – életművéből. Matuzsálemi kora, legendássá nőtt egyénisége őt erdélyi viszonylatban jelenséggé tette, s mindenki elfogadta első életrajzírója, Kóváry László megállapítását, hogy „tíz tudományágot művelt”. Azt azonban nehéz volt megállapítani, hogy mely tudományágakban hagyott tényleges nyomot. Halála után leginkább természettudományos munkásságára tippeltek. A XX. század utolsó harmadában derült ki, hogy az összehasonlító irodalom és a nyelvészet terén is úttörő volt. A mostani kötet előszavában Péntek János mutat rá: „A mondat szerkezetére vonatkozó felismerései, mint az itt közreadott előadásszövegek is bizonyítják, legalább egy évszázaddal megelőzték nem csupán a magyar, de az egyetemes nyelvtudomány korabeli színvonalát.”

Ennek felismerése indokolta, hogy a kolozsvári tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszéke a Magyar Tudományos Akadémia budapesti Nyelvtudományi Intézetével összefogva Brassai halálának századik, s feltételezhetően születése kétszázadik évfordulóján – csatlakozva a kolozsvári megemlékezésekhez – 1997 májusában kétnapos ülésszakot szenteljen Brassai nyelvészeti munkásságának értékelésére. Az akkor elhangzott negyedszáz előadás többsége rendre megjelent a Román Akadémia Kolozsvárt szerkesztett tudományos folyóiratában, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben. Mint Péntek János megállapítja, ez a kiadvány elég nehezen hozzáférhető még kutatók számára is, úgyhogy indokolt a dolgozatok együttes megjelentetése. A sajtó alá rendezésben Gál Noémi segítette a szerkesztőt.

A mostani kötet 19 tanulmányt tartalmaz. A mai magyar nyelvészet legnagyobb tekintélyei találhatók a munkatársak sorában. Néhány dolgozat ténylegesen Brassai helyét keresi, jelöli ki a nyelvtudományban, akadnak viszont olyanok is, melyek éppen csak egy utalás, egy példamondat erejéig kapcsolódnak a polihisztorhoz. A kis kötet kétségtelenné teszi, hogy Brassai mai értelemben véve is nyelvész (is) volt.

Kiefer Ferenc, a Nyelvtudományi Intézet igazgatója Brassai és a XIX. század nyelvtudománya című bevezető előadásának első soraiban megállapítja:

„Brassai a magyar nyelvtudomány nagy újtói közé tartozott, sőt közülük talán a legnagyobb. Kortársai alighanem fel sem fogták gondolatainak jelentőségét, általános nyelvészeti fontosságát”. Ezzel magyarázza, hogy tulajdonképpen Brassai gondolatai nem is hatottak termékenyítőleg a magyar nyelvészekre. A második dolgozat szerzője az az É. Kiss Katalin, aki az 1980-as években közölt tanulmányában felfedezte a modern nyelvészet számára Brassait. Kötetünk legtöbb dolgozata rá hivatkozik kiindulási alapként. Brassai nagy felismerése az 1850-es évekből a mondatnak az a modern tagolása, amelyet az 1970-es években a generatív nyelvészek vezettek be. „Összegezésül elmondhatjuk, hogy Brassai ugyanazt a célt tűzte ki magának majd másfél évszázaddal ezelőtt, mint a mai magyar generatív nyelvészek: megállapítani a magyar mondat szerkezetét, s abból elvonatkoztatni azokat a szabályokat, melyekkel egy mondat fő összetevőinek minden lehetséges szórendi változata előállítható, rossz változat viszont egy sem.[...] Brassai magyar mondattani felfedezései nemcsak a múlt és jelen magyar grammatikájában vannak jelen; minden elkövetkezendő magyar grammatika számára is megkerülhetetlenek lesznek” – állapítja meg É. Kiss Katalin.

Elekfi László Brassai szakszóhasználatát vizsgálja, ennek módosulásait, s azt, hogy mit értett a „határozó” és „jelző” műszavakon. Varga László Brassainak a magyar mondat hangsúlyozásáról kifejtett véleményét ismerteti, leszögezve: „Brassai a magyar mondat egy fontos és jellegzetes hangsúlyozási képletét fedezte fel...” Gaal György soron következő tanulmánya kissé eltávolodik a szigorúan vett nyelvészkedéstől: *Brassai Sámuel és a kolozsvári egyetem*. Azt a Brassai-életrajzokban alig körvonalazott 11 esztendő vizsgálgja, amit az egyetemi tanszéken töltött az idős polihisztor; kitér rektori és dékáni munkásságára, s külön rámutat, hogy a matematikai tanszéket betöltő professzor szanszkrit és általános nyelvészeti előadásokat is meghirdetett.

Péntek János dolgozatában a kolozsvári nyelvészek fölött tart szemlét, kezdve Aranka Györggyel és Gyarmathi Sámuellel, befejezve az egyetemi tanszék Szabó T. Attila körül kialakult kutatócsoportjával. Ebbe a rangos névsorba illeszti bele Brassait európai szintű munkásságával. Grétsy László találó című írása (*Brassai Sámuel, a magyar nyelv őre – s ellenőre*) figyelmeztet: „Brassainak, a magyar nyelv szerelmesének s elszánt védelmezőjének nagy része van abban, hogy a múlt század végére megerősödött, kiforrott az a nyelvápoló, nyelvvédő mozgalom, amely egyre kiérleltebb, letisztultabb formában, mindinkább elhagyva a különféle nyelvhelyességi babonákat, eltávolítva a tilalomfákat, mindjobban hozzáigazodva a korhoz, amelyhez kötődik, Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond, Nagy J. Béla, Lőrincze Lajos és mások munkássága révén elvezet napjaink nyelv-művelő tevékenységéig”.

Fazakas Emese dolgozatában Brassai és a nyelvújítás viszonyát vizsgálja, pontosabban az 1870-es években kibontakozó Szarvas Gábor vezette új ortológiai kapcsolatos álláspontját, Ballagi Mórral folytatott vitáját. Megállapítha-

tó, hogy egyik párthoz sem csatlakozott. Nézetei érvényesítésére megindította A Magyar Nyelv Ellenőre című folyóiratát 1882-ben, de ennek csak két száma került sajtó alá. Haader Lea, az 1991–1995 között megjelent *A magyar nyelv történeti nyelvtana* című összefoglaló munka egyik szerzője azt szemlélteti, hogy Brassai több mint száz évvel korábbi műveinek, elveinek hatása még ebben a legújabb összegzésben is kimutatható.

Szépe György Brassait mint alkalmazott nyelvészt méltatja. Igen körültekintő bevezetés, a tér, idő és milieu betájolása után Brassai nyelvismeretének szintjeit méri fel. Közismert Kőváry megállapítása, hogy a nagy polihisztor „tíz nyelvet tudott”. Szépe is körülbelül ennyit számlál elő: magyar anyanyelve mellett az akkor szokásos módon publikációs nyelve lett a német és a latin, de tudott franciául, angolul, olaszul, „a szláv nyelvek és feltehetőleg a román nyelv is repertoárjába tartozott, akárcsak a görög, a »szankrt« (amit így írt) és több keleti nyelv”. Viszont kimaradtak ismeretköréből a finnugor nyelvek. Tehát ténylegesen poliglott volt. Nyelvtudását praktikus célokra használta. Az alkalmazott nyelvészetnek majd mind az öt területén (gyakorlati nyelvtankönyv írása, idegen nyelv tanítása, kontrasztív nyelvészet, fordítástan, nyelvművelés) munkálkodott. Külön elemzi Brassai német nyelvkönyvét: *Okszerü vezér a német nyelv tanulásában*. Ez ugyan középiskolai tanulók számára készült, de mai szempontból nézve inkább „munkafüzet”, „kontrasztív grammatikai kézikönyv”, amelyet Brassai is „legfeljebb vezérkönyvként” használhatott. Mert aligha lehet belőle megtanulni németül. Szépe megállapítását külön kiemeljük: Brassai természettudósnak indult, „bár – szerintem – sokkal jelentékenyebb nyelvesszé vált”. Viszont induktív kutatási módszerét a természettudományoktól örökölte.

Terts István „tudománytörténeti dohogásai”-ból kettőre figyelünk fel: Brassai a „koruk uralkodó tudományos stílusába nehezen illeszkedő és illeszthető figurák” egyike, ő is azok közé tartozik, akik miatt felül kell vizsgálni a tudománytörténet eddigi egy-paradigmájú modelljét. Megszívlelendő figyelmeztetése: bár Brassait annyit emlegetik, írnak, vitatkoznak róla, halála óta „egyetlen sorát sem adták ki sem Romániában, sem odahaza. Még egy kis TÉKA-kötetnyi figyelem sem jutott neki, holott legalább 5–600 oldalnyit tenne ki még szemelvényezve is, és persze bibliográfiával felszerelve, egy olyan Brassai-olvasókönyv, amely a legfontosabb gondolatmeneteket tartalmazná”.

Schmidt Erika *Brassai és az idegen nyelvek oktatása* című írása nem a nyelvoktatásra vonatkozik, hanem az ezzel kapcsolatos Brassai-tanulmányok és nyelvkönyvek alapján a Brassai-féle mondatkoncepciót világítja meg. Különben a mai nyelvoktatás is elfogadja Brassai nézetét, hogy a mondatok tanításából kell kiindulni. Wacha Balázs a kötet legerjedelmesebb dolgozatában (*Brassai előtt, Brassai után*) számba veszi, hogy kik foglalkoztak Brassai fellépte előtt az általa vizsgált kérdésekkel, majd azokat sorolja fel, akik az ő nyelvészeti munkásságát értékelték, tovább vitték. Kiemeljük megállapítását: „témái ma a tudomány ér-

deklódésének homlokterében állnak”. Kétszázhárom tételes könyvészete további kutatások kiindulási alapja lehet.

Két dolgozat a kolozsvári Akadémiai Könyvtár Brassai-hagyatékához kötődik. Mindkettő az unitárius kéziratos anyag Lakó Elemér-féle katalógusából (1980) indul ki. Knecht Tamás egy huszonöt főlóból álló Brassai-kéziratot elemez. Ez egy latin grammatika töredéke. Különösen a használt nyelvtudományi terminológia szempontjából érdekes. Lőrinczi Réka Brassai könyvtárának kéziratos lajstroma alapján jellemzi a hagyaték nyelvészeti vonatkozású köteteit (speciális, összehasonlító, általános nyelvészet). A speciális nyelvészetnél kilenc nyelvet, illetve nyelvcsoportot különböztet meg. Mint megállapítja, „könyvtárának humaniőrakat képviselő részlege – a héber, arab, szanszkrit tárgyúak kivételével – leginkább az *iskolai nyelvoktatást* szolgáló művekben bővelkedett”.

Horváth László (*Igék és igenevek kötött és szabad határozóinak aránya korai középmagyar szövegekben*), Békési Imre (*A mondategész mint jelentésegész*) és B. Fejes Katalin (*A szintagmabokor értelmező felbontási lehetőségei*) dolgozatai éppen csak egy-két hivatkozással kapcsolódnak Brassai nyelvészeti munkásságához. Nagy L. János Brassai gondolkodásmódjának kognitív vonatkozásait emeli ki tanulmányában. Érdekes irodalomjegyzéke, mely felsorolja a szegedi egyetemi és főiskolai könyvtárakban őrzött Brassaival kapcsolatos köteteket. Ezek szerint Brassai húsz műve és tíz róla szóló kiadvány található ott meg. Meglepő elírás, hogy Boros György 1927-es kötete a *Brassai számelmélete* címet viseli, a 97. lapon olvasható a helyes cím: *Brassai Sámuel élete*.

Összegezőként Péntek Jánosnak a hátsó borítóra is kinyomtatott megállapítását idézzük: „A tanácskozáson elhangzott előadások meggyőzően cáfoltak néhány, a Brassai polihisztorságához fűződő tévhitet. Az egyik ezek közül az, hogy hosszú életében mintegy évtizedenként változott az érdeklődési területe. A nyelvtudományhoz és főképp alaptémájához, a mondatszerkezet dualizmusához, illetőleg unitarizmusához viszont kétségtelenül mindvégig hű maradt.”

DR. GAAL GYÖRGY

Eszmék – Gondolatok

(IGAZSÁG – HAZUGSÁG)

Az igazság – a lelkiismeret szava. *(Szókratész)*

A hazugság kihívása Istennek és meghunyászkodás az ember előtt. *(Francis Bacon)*

Az igazság mindig a legerősebb érv. *(Szophoklész)*

Erős a bor, erősebb a király, még erősebbek az asszonyok, de az igazság a legerősebb. *(Luther)*

Aki hazugságban él, annak az egész világ hamis. *(Hawthorne)*

Aki sohasem vonja vissza, amit állított, önmagát jobban szereti az igazságnál. *(Joubert)*

Olyan az igazság, mint a csillagos ég. Ha ránézel, ugyanaz, mint tíz éve vagy tízezer éve. – De nézz a mélyére: minden percben új. *(Fekete Gyula)*

Minden dologról csak egy igazság van, s aki azt megtalálja, annyit tud a dologról, amennyit egyáltalán tudni lehet róla. *(Descartes)*

Az igazság megéri azt, hogy évekig hiába keressük. *(Jules Renard)*

Mit tudhatja az ember, hogy mikor mond igazat? *(Jókai Mór)*

Az igazság kegyetlen, de megszerezhető, s szabaddá teszi azokat, akik szeretik. *(Santayana)*

Ha valaki azt hiszi, hogy birtokában van az igazságnak, akkor ki is kell mondania. Az emberi szellem becsületéről van szó... *(Anatole France)*